

Ο Μέγας Βασίλειος ως παιδαγωγός.

του Ηλία Μουτσούλα

Εισηγήσις γενομένη την 16ην Οκτωβρίου 1979 εις το επί τη 1600ή επετείω από του θανάτου του Μεγάλου Βασιλείου συγκληθέν εν Αθήναις Διορθόδοξον θεολογικόν Συνέδριον.

Εις τον Επιτάφιον αυτού εις τον Μέγαν Βασίλειον μεταξύ των άλλων χαρακτηρισμών τους οποίους αποδίδει εις αυτόν ο Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος είναι και το "παιδαγωγός της νεότητος"(1). Και εξ όσων εις άλλο σημείον του Επιταφίου του αναφέρει συνάγεται, ότι χρησιμοποιεί τον όρον όχι μόνον υπό την έννοιαν της χριστιανικής παιδαγωγίας, αλλά και της θύραθεν, την οποίαν "πολλοί των Χριστιανών διαπτύουσι ως επίβουλον και σφαλεράν και Θεού πόρρω βάλλουσαν, κακώς ειδότες"(2).

Και όντως ο τίτλος του "παιδαγωγού" περισσότερο των δύο άλλων Καππαδοκών προσιδιάζει εις τον Βασίλειον. Όχι διότι οι άλλοι δεν είχαν φοιτήσει εις ανωτέρας σχολάς, και δεν είχαν διδαχθεί τας βασικάς παιδαγωγικάς αρχάς. Το υπό του υμνογράφου του Βασιλείου αναγραφόμενον'

"Παιδείας γεγονόςς απάσης έμπλεως/ου μόνον της κάτω και πατουμένης /πολλώ δε μάλλον της κρείττονος" (κανών, ωδή γ') θα ηδύνατο κάλλιστα να αποδοθή και εις τους ετέρους δύο Καππαδόκας. Ο Μέγας Βασίλειος υπήρξε παιδαγωγός διότι ήτο πρακτικώτερος των δύο άλλων. Και οι τρεις υπήρξαν μεγάλοι θεολόγοι, οι δύο άλλοι όμως ήσαν περισσότερο θεωρητικοί. Ας μη λησμονώμεν ότι ο Βασίλειος ουδέποτε έγραψε προς ικανοποίησιν προσωπικής ανάγκης. Έτο κατ' εξοχήν ο ποιμήν και πάντοτε απέβλεπε εις την οικοδομήν του ποιμνίου του. Δεν είναι δε τυχαίον το γεγονός ότι τας ομιλίας του ήρχοντο να ακούσουν και αυτοί οι τεχνίται και χειρόναχτες, όπως ο ίδιος παρατηρεί προκειμένου περί των ομιλιών του εις την Εξαήμερον(3).

Εάν θα ηθέλομεν να ομιλήσωμεν περί του Μ.Βασιλείου ως παιδαγωγού υπό την ευρείαν έννοιαν θα έπρεπε να περιλάβωμεν την καθόλου δραστηριότητα αυτού ιδία δε την κηρυκτικήν. Τούτο όμως είναι αδύνατον εις τα στενά όρια της παρούσης συντόμου ομιλίας. Διά τούτο θα ομιλήσωμεν περί του Μ.Βασιλείου κυρίως ως παιδαγωγού υπό την ειδικήν έννοιαν, δηλ. ως διδασκάλου των παιδων, δεδομένου μάλιστα οτι το τρέχον έτος είναι διεθνώς αφιερωμένον εις το παιδι.

Παρ' ότι δύο μόνον εκ των έργων του μεγάλου Πατρός χαρακτηρίζονται συνήθως ως παιδαγωγικά, ο "Πρός τους νέους" λόγος του "όπως αν εξ ελληνικών ωφελούντο λόγων" και η ομιλία του "Εις την αρχήν των Παροιμιών"-υπάρχει και το λατινιστί σωζόμενον έργον *Aomonitio ad filium spiritualem*, το οποίον όμως είναι αμφιβόλου γνησιότητος(4) – παιδαγωγικάς ιδέας ευρίσκομεν εγκατεσπαρμένας εις πλείστα όσα άλλα έργα του. Αύται διαπνέονται από την βαθειάν προς τον Θεόν πίστιν του και την απέραντον αγάπην του προς τον άνθρωπον, ως δημιουργήματος του Θεού(5). Ως γνωστόν δεν ηδυνήθη μεν ούτος να συμπληρώση τας εις την Εξαήμερον ομιλίας του διαπραγματευόμενος ειδικώς τα αναφερόμενα εις την δημιουργίαν του ανθρώπου, εις άλλα όμως έργα του ομιλεί περί αυτού υπογραμμίζων την διάκρισιν ψυχής και σώματος(6) και επισημαίνων ότι μόνος εξ όλης της δημιουργίας ο άνθρωπος επλάσθη «κατ' εικόνα Θεού και ομοίωσιν και της εαυτού γνώσεως ηξιώθη, και λόγω παρά πάντα τα ζώα κατεκοσμήθη»(7). Εις το "Περί του Αγίου Πνεύματος" έργον του ταυτίζει το "καθ' ομοίωσιν" προς τον σκοπόν της κλήσεως του ανθρώπου και υπογραμμίζει:

«Το γαρ μη παρέργως ακούειν των θεολογικών φωνών, αλλά πειράσθαι τον εν εκάστη λέξει και εν εκάστη συλλαβή κεκρυμμένον νουν εξιχνεύειν, ουκ αργών εις ευσέβειαν, αλλά γνωριζόντων τον σκοπόν της

κλήσεως ημών· ότι πρόκειται ημίν ομοιωθήναι Θεώ, κατά το δυνατόν ανθρώπου φύσει. Ομοίωσις δε ουκ άνευ γνώσεως· η δε γνώσις εκ διδαγμάτων»(8).

Ήδη εκ του χωρίου τούτου γίνεται εμφανής η σημασία την οποίαν ο μέγας Πατήρ αποδίδει εις την χριστιανικήν παιδείαν, συγχρόνως δε και ο άρρηκτος σύνδεσμος δόγματος και ζωής, πίστεως και πράξεως. Λαμβανομένου δε υπ' όψιν ότι αληθής άνθρωπος είναι ο έσω άνθρωπος, η παιδεία αποβλέπει εις την καλλιέργειαν αυτού.

Ωραιότατα διακρίνει ο Μέγας Πατήρ μεταξύ "ημών αυτών", "των ημετέρων" και των "περί ημάς". «Ημείς αυτοί είμεθα η ψυχή και ο νους, ημέτερον είναι το σώμα και αι αισθήσεις του, περί ημάς δε χρήματα, τέχνη και λοιπή του βίου κατασκευή»(9).

Εις την καλλιέργειαν της ψυχής λοιπόν αποβλέπει η παιδεία, η οποία χαρακτηρίζεται υπό του Μ. Βασιλείου ως «αγωγή τις ωφέλιμος τη ψυχή, επιπόνως πολλάκις των από κακίας κηλίδων αυτήν εκκαθαίρουσα, ήτις 'προς μεν το παρόν ου δοκεί χαράς είναι αλλά λύπης, ύστερον δε καρπόν ειρηνικόν τοις δι' αυτής γεγυμνασμένοις αποδίδωσιν εις σωτηρίαν»(10), συμφώνως προς όσα γράφονται και εις την προς Εβραίους επιστολήν (ιβ' 11).

Εις την ομιλίαν του "Εις την αρχήν των Παροιμιών", εκ της οποίας είναι ειλημμένον και το ανωτέρω χωρίον, παρατηρεί ο Μ.Βασίλειος ότι ο όρος χρησιμοποιείται και υπό την έννοιαν της "των μαθημάτων αναλήψεως"(11). Εις την περίπτωσιν όμως αυτήν ποιείται διάκρισιν μεταξύ ωφελίμου και βλαβεράς παιδείας. Εκείνο, λέγει, το οποίον απαιτείται είναι "η της παιδείας επίγνωσις"(12).

Προκειμένου περί της αληθούς παιδείας παρατηρεί ότι είναι "πολλών χρημάτων τιμιωτέρα"(13). Αύτη "νουθετεί τον άτακτον", "τον αφηνιαστήν επανάγει". "Αναγκαίον γνώναι της παιδείας την δύναμιν προς όσα εστί λυσιτελής"(14).Τούτο όμως δεν επιτυγχάνεται ευκόλως, "ου της τυχούσης έστι διανοίας". "Πολλοί το της εκβάσεως ωφέλιμον υπό αμαθίας ουκ αναμένουσιν, αλλά δυσανασχετούντες... τοις της αμαθίας αρρωστήμασιν εναπέμειναν"(15).

Το βιβλίον των Παροιμιών, το πρώτον τής τριλογίας (Παροιμίαι, Έκκλησιαστής, Άσμα Ασμάτων), αντιστοιχεί προς το πρώτον στάδιον της πνευματικής πορείας της ψυχής. "Ο τας Παροιμίας πεπαιδευμένος" λέγει ο Αγ. Βασίλειος εις την ομιλίαν του "Εις την αρχήν των Παροιμιών", "γνώσεται τις η κίβδηλος και νενοθευμένη και τις η αληθινή και άδολος δικαιοσύνη"(16). Και εις άλλο σημείον παρατηρεί: «Ο δε την αληθή

δικαιοσύνην μη έχων προεναποκειμένην αυτού τη ψυχή, αλλ' ή χρήμασι διεφθαρμένος, ή φιλία χαριζόμενος ή έχθραν αμυνόμενος ή δυναστείαν δυσωπούμενος, το κρίμα κατευθύνει ου δύναται...Έλεγχος γαρ της του δικαίου διαθέσεως η περί το κρίνειν ορθότης»(17).

Προς τούτο όμως είναι απαραίτητος η παιδεία. «Αμήχανον γαρ τον μη προπαιδευθέντα περί του δικαίου δύνασθαι τας αμφισβητήσεις ορθώς διακρίναι»(18) λέγει εις την ιδίαν ομιλίαν.

Πριν όμως έλθωμεν εις το θέμα των μέσων διά των οποίων καλλιεργείται η εύπλαστος ψυχή του ανθρώπου και ειδικώτερον των νέων ας ίδωμεν εις ποίαν κατάστασιν ευρίσκεται αύτη.

Εις την Θ' ομιλίαν του εις την Εξαήμερον ο Μέγας Βασίλειος παρατηρεί: «Ορεκτική του οικείου κάλλους και κατά φύσιν αυτή αδιδάκτως εστίν η ψυχή»(19). Και εις τους " Όρους κατά πλάτος" αναγράφει: «Του θείου πόθου ουκ έξωθέν εστιν η μάθησις· αλλ' ομού τη συστάσει του ζώου, του ανθρώπου φημί, σπερματικός τις λόγος ημίν εγκαταβέβληται οίκοθεν έχων τας αφορμάς της προς το αγαθόν οικειώσεως»(20). Αι αρεταί δε ως η "σωφροσύνη, δικαιοσύνη, ανδρεία και φρόνησις είναι οικειότερα τη ψυχή μάλλον ή τω σώματι η υγεία»(21). Και εις την "Εις την αρχήν των Παροιμιών" ομιλίαν του παρατηρεί ότι «έχομεν παρ' εαυτοίς κριτήριον φυσικόν, δι'ου τα καλά των πονηρών διακρίνομεν»(22). Τούτο βεβαίως δεν σημαίνει ότι η πραγματοποίησις της αρετής είναι ευχερής. Εις την ομιλίαν του "Εις τον Α' ψαλμόν" αναγράφει ο Μ.Βασίλειος· «δυσάγωγον προς αρετήν το γένος των ανθρώπων»(23). Και εις την "Εις το Άγιον Βάπτισμα" ομιλίαν του ερωτά: «Τι δε των αγαθών εύκολον; Τις καθεύδων τρόπαιον έστησε; Τις τρυφών και καταυλούμενος τοις της καρτερίας στεφάνοις κατεκοσμήθη; Ουδείς μη δραμών ανείλετο το βραβείον. Πόνοι γεννώσι δόξαν, κάματοι προξενούσι στεφάνους»(24).

Εις τα ανωτέρω λεχθέντα δεν υπάρχει αντίθεσις. Διότι ναι μεν φυσική κατάστασις της ψυχής είναι η "υπερφυσική" θα ελέγομεν σήμερα, η παρά τω Θεώ, η πτώσις όμως είχε τας συνεπείας αυτής. «Εκακώθη η ψυχή παρατραπείσα του 'κατά φύσιν'» λέγει εις την ομιλίαν του «Ότι ουκ εστιν αίτιος των κακών ο Θεός»(25). Διά τον μεταπτωτικόν άνθρωπον ισχύει το ότι «η ημετέρα φύσις ίσην έχει την εφ' εκάτερα ροπήν και πολλάκις μεν προς το πονηρόν πολλάκις δε προς το αγαθόν απόκλίνει»(26). Εκ του ανθρώπου εξαρτάται εάν ο θυμός θα κινηθή προς ανδρείαν και υπομονήν και εγκράτειαν ή «παρά τον ορθόν λόγον ενεργών» θα γίνη «μανία»(27).

Εις το έργον "Ερμηνεία εις τον προφήτην Ησαΐαν", του οποίου η γνησιότης υπό πολλών αμφισβητείται, η ψυχή παρομοιάζεται προς αμπελώνα, ο οποίος πρέπει να δώση καρποφορίαν «αξίαν της εξ αρχής φυτείας και της του Θεού γεωργίας»(28). Και συνεχίζει: «Εφυτεύθη γαρ αληθινή κατ' εικόνα του αληθινού Θεού γενομένη· γεωργείται δε ταις κατά μέρος επιμελείαις του κτίσαντος, ος τον καρπόν καθαίρει, ίνα πλείονα καρπόν φέρη»(29).

Ήδη εις το χωρίον αυτό υπογραμμίζεται ο θείος παράγων. Όπως παρατηρεί και ο Κλήμης ο Αλεξανδρεύς εις το δεύτερον έργον της τριλογίας του, τον "Παιδαγωγόν", κατ' εξοχήν παιδαγωγός είναι ο Λόγος, «ο διά παραινέσεων θεραπεύων τα παρά φύσιν της ψυχής πάθη»(30).

Η θεία παιδαγωγία χρησιμοποιεί και αυτά ακόμη τα άψυχα αντικείμενα προς τον σκοπόν όπως διδάξη τον άνθρωπον. Εις την Α' ομιλίαν του εις την Εξαήμερον παρατηρεί ο Μ. Βασίλειος ότι ο κόσμος είναι «ψυχών λογικών διδασκαλείον και θεογνωσίας παιδευτήριον, διά των ορωμένων και αισθητών χειραγωγίων τω νω παρεχόμενος προς την θεωρίαν των αοράτων»(31).

Περί του πρωταρχικού ρόλου του θείου παράγοντος εν τω έργω της αγωγής θα επανέλθωμεν όταν ευθύς κατωτέρω θά κάμωμεν λόγον διά τα μέσα της αγωγής.

Πάντως και ο ανθρώπινος παράγων υπογραμμίζεται υπό του "μεγάλου Πατρός επαρκώς, η όλη δε προσπάθεια του ανθρώπου παρομοιάζεται προς την κλίμακα του Ιακώβ, την οποίαν "διά της κατ' ολίγον προκοπής" είναι δυνατόν να ανέλθη ο άνθρωπος εις όσον ύψος είναι "έφικτόν τη ανθρωπίνη φύσει"(32).

Μετά ταύτα ας έλθωμεν εις τα μέσα και τας μεθόδους της αγωγής:

Και εν πρώτοις αναφέρομεν την διδασκαλίαν. Υπενθυμίζομεν το χωρίον συμφώνως προς το οποίον ο σκοπός της κλήσεως ημών δηλ. η ομοίωσίς μας προς τον Θεόν δεν επιτυγχάνεται «άνευ γνώσεως. Η δε γνώσις εκ διδαγμάτων»(33). Ευθύς δε εν συνεχεία προσθέτει: «Λόγος δε, διδασκαλίας αρχή»(34).

Από πού όμως θα αντλήση ο νέος και γενικώτερον ο άνθρωπος τα διδάγματα αυτά; Κατά πρώτον και κύριον λόγον από την Αγίαν Γραφήν, χωρίς όμως τούτο να σημαίνει απόρριψιν της θύραθεν παιδείας.

Εις το έργον του "Προς τους νέους όπως αν εξ ελληνικών ωφελούντο λόγων"(35) χαράσσεται η μέση και ορθή οδός μεταξύ της υπερεκτιμήσεως της θύραθεν παιδείας και της απορρίψεως αυτής. Ο Μέγας Βασίλειος θεωρεί την κλασικήν παιδείαν ως προθάλαμον δια την είσοδον

εις την αληθή σοφίαν, δηλ. την ευαγγελικήν αλήθειαν(36). Εις το έργον τούτο, το οποίον ως γνωστόν έχει γνωρίσει την μεγαλυτέραν κυκλοφορίαν από οιονδήποτε άλλο πατερικόν έργον, ο μέγας Πατήρ ομιλεί με πολλήν απλότητα και καλωσύνην, δημιουργεί μιαν ατμόσφαιραν οικειότητος, θραύει με άλλους λόγους το φράγμα, το οποίον χωρίζει τας γενεάς. Βεβαίως γεννάται το θέμα κατά πόσον εις τα σχολεία που υπήρχον μέσα εις τας μονάς προσεφέρετο η κλασσική παιδεία. Και είναι γεγονός ότι οι πλείστοι πατρολόγοι δέχονται ότι το προαναφερθέν έργον εγράφη προς νέους οι οποίοι εφοίτων ήδη εις εθνικάς σχολάς, ασχέτως του αν ούτοι ήσαν ανεψιοί του μεγάλου Πατρός ή όχι. Ο καθηγητής και ακαδημαϊκός Κ. Μπόνης δι' ανακοινώσεώς του προ τετραετίας εις το Ζ' Διεθνές Πατρολογικόν Συνέδριον της Οξφόρδης όχι μόνον ηρνήθη ότι το έργον εστάλη υπό του Μ. Βασιλείου προς ανεψιούς του φοιτώντας εις εθνικάς σχολάς, αλλ' ισχυρίσθη ότι αποτελεί ομιλίαν εκφωνηθείσαν ενώπιον ακροατηρίου νέων, προτιθεμένων να ιερωθώσιν ή να επιδοθώσιν, εις την σώζουσαν άσκησιν(37). Εις επίρρωσιν της επόψεως ταύτης έρχεται και η γνώμη του J. Gribomont συμφώνως προς την οποίαν το έργον αποτελεί κατ' ουσίαν "Απολογία" υπέρ της χριστιανικής ασκήσεως εν ευρυτέρα εννοία επί τη βάσει παραδειγμάτων εκ της αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας και Φιλοσοφίας (38).

Παρ' ότι δεν γνωρίζομεν λεπτομερείας περί του προγράμματος σπουδών, των παρά τας μονάς σχολείων, πρέπει να δεχθώμεν ότι παραλλήλως προς το εκ της Αγ. Γραφής κατάλληλον διδακτικόν υλικόν προσεφέροντο και διδακτικά ιστορία και εκ των αρχαίων Ελλήνων, αλλά και εξ αυτής της φυσικής ιστορίας και μάλιστα της ζωολογίας. Ας μη λησμονώμεν ότι και αυτός ο Μέγας Βασίλειος χρησιμοποιεί εις τας ομιλίας του παραδείγματα εκ του φυσικού κόσμου κατάλληλα προς φρονιματισμόν των νέων.

Ιδιαιτέρως εξαίρεται υπό του μεγάλου Πατρός η σημασία των Ψαλμών. Εις την ομιλίαν του εις τον Α' ψαλμόν αναγράφει ούτος τα εξής:

«Επειδή γαρ είδε το Πνεύμα το Άγιον δυσάγωγον προς αρετήν το γένος των ανθρώπων και διά το προς ηδονήν επιρρεπές του ορθού βίου καταμελούντας ημάς· τι ποιεί; Το εκ της μελωδίας τερπνόν τοις δόγμασιν εγκατέμιξεν, ίνα τω προσηνεί και λείω της ακοής το εκ των λόγων ωφέλιμον λανθανόντως υποδεξώμεθα· κατά τους σοφούς των ιατρών, οι, των φαρμάκων τα αυστηρότερα πίνειν διδόντες τοις κακοσίτοις, μέλιτι πολλάκις την κύλικα περιχρίουσι. Διά τούτο τα εναρμόνια ταύτα μέλη των ψαλμών ημίν επινενόηται, ίνα οι παίδες την ηλικίαν, ή και όλως

οι νεαροί το ήθος, τω μεν δοκείν μελωδώσι, τη δε αληθεία, τας ψυχάς εκπαιδεύωνται. Ούτε γαρ αποστολικόν τις ούτε προφητικόν παράγγελμα των πολλών και ραθύμων ραδίως ποτέ τη μνήμη κατασχών απήλθε· τα δε των ψαλμών λόγια και κατ' οίκον μελωδούσι και επί της αγοράς περιφέρουσι· και που τις των σφόδρα εκτεθηριωμένων υπό θυμού, επειδάν άρξηται τω ψαλμώ κατεπάδεσθαι, απήλθεν ευθύς, το αγριαίον της ψυχής τη μελωδία, κατακοιμίσας»(39).

Ωραιότατον χωρίον εκ του οποίου συνάγεται το δίδαγμα ότι ο άνθρωπος ως ψυχοσωματικόν ον έχει ανάγκην ικανοποιήσεως και αυτών των αισθητηρίων. Επίσης τονίζει ότι ό,τι λαμβάνεται κατά τρόπον ευχάριστον διατηρείται μονιμώτερον, ειδικώτερον δε προκειμένου περί των νέων, ότι η συχνή επανάληψις των λόγων των Ψαλμών και μάλιστα κατά μελωδικόν τρόπον συντελεί εις την "εντύπωσιν" αυτών εις τας ψυχάς των.

Ομιλούντες γενικώτερον περί της αγωγής η οποία δίδεται εις το σχολείον κατά τον Μέγαν Βασίλειον αναφέρομεν ότι χρονικώς αύτη συμπίπτει με την έναρξιν της δευτέρας εκ των τριών εβδομάδων ετών εις τας οποίας διαιρείται η ζωή του νέου, δηλ. την των παιδων (η πρώτη εβδομάς συνιστά την νηπιακήν και η τρίτη την εφηβικήν ηλικίαν) (40).

Κατά τον Μέγαν Βασίλειον το διδασκαλείον πρέπει να ευρίσκεται εις ήσυχον μέρος (41), ο διδάσκων πρέπει να προσπαθή να ελκύση την εμπιστοσύνην των μαθητών του. «Αξιοπιστία του διδάσκοντος ευπαραδεκτον μεν τον λόγον καθίστησι, προσεχεστέρους δε τους διδασκομένους παρασκευάζει» λέγει εις την ομιλίαν του "Εις την αρχήν των Παροιμιών"(42). Πρέπει ούτος επίσης να είναι σαφής και σύντομος όχι όμως τόσο, ώστε να μη προλάβουν να συγκρατήσουν οι μαθηταί αυτά που λέγει. Να μη ομιλή συγχρόνως διά πολλά, να επαναλαμβάνη αυτά που λέγει, να μη προσπαθή να αποδείξη τα απλά και αυταπόδεικτα διότι θα καταστή καταγέλαστος, να στηρίζεται εις τα γνωστά, να χρησιμοποιή πολλά παραδείγματα και γενικώς να διδάσκη εποπτικώς, δεδομένου ότι τα πράγματα είναι των ονομάτων ισχυρότερα (43).

Ποίος δύναται να αρνηθή την παιδαγωγικήν αξίαν όλων όσα υπογραμμίζει ο Μέγας Βασίλειος;

Δεν πρέπει όμως να παραλείψωμεν να αναφέρωμεν ότι ο μέγας Πατήρ είναι και πρόδρομος του επαγγελματικού προσανατολισμού. Παρακινεί τους γονείς και διδασκάλους να στέλλουν όσα εκ των τέκνων των έχουν κλίσιν εις τας διαφόρους τέχνας (υφαντικήν, σκυτοτομικήν, οικοδομικήν, χαλκευτικήν κλπ.) εις τους καταλλήλους τεχνίτας (44). Εις τους "

Όρους κατ' επιτομήν" παρατηρεί: «Δει μέντοιγε μετά πολλής περισκέψεως δοκιμάζεσθαι προς τι έκαστος επιτηδείως έχει, και ούτως εγχειρίζεσθαι οτιούν έργον»(45). Τα όσα αναγράφει αναφέρονται ειδικώτερον εις τους νέους οι οποίοι ανετρέφοντο εις τας μονάς (46) χωρίς τούτο όμως να περιορίζη την σημασίαν των γραφομένων. Οι νέοι ούτοι έπρεπε να διαμένουν εις ίδιον οίκημα, να συμπροσεύχωνται όμως μετά των πρεσβυτέρων διότι τούτο ήτο δι' αμφοτέρους ωφέλιμον(47). Είναι αξιοπρόσεκτον το ότι ενδιαφέρεται δι' όλα, και ομιλεί και δι' αυτήν ακόμη την τροφήν και την ανάπαυσιν των νέων(48). Επίσης ο μέγας Πατήρ τονίζει οτι η επιτήρησις προς αυτούς δεν έπρεπε να έχη την μορφήν καταπιέσεως(49).

Δεν πρέπει να παραλείψωμεν να υπογραμμίσωμεν και την σημασίαν την οποίαν αποδίδει ο Μέγας Βασίλειος τόσον εις τας ποινάς όσον και εις τας αμοιβάς.

Και προκειμένου περί των ποινών τονίζει ούτος ότι αύται πρέπει να είναι ανάλογοι του παραπτώματος.

Απαντών ο μέγας Πατήρ εις την ΙΕ' ερώτησιν των "Κατά πλάτος" όρων του «Από ποίας ηλικίας επιτρέπειν χρη καθομολογείν εαυτούς τω Θεώ και την της παρθενίας ομολογίαν πότε βεβαίαν ηγείσθαι»(50), εκ της οποίας λαμβάνει αφορμήν και ομιλεί γενικώτερον περί της αγωγής των παιδων, λέγει ότι αι θεραπείαι πρέπει να είναι «οικείαι εκάστω πταίσματι, ώστε το αυτό και επιτίμησιν έχειν του αμαρτήματος, και γυμνάσιον απαθείας τη ψυχή γίνεσθαι»(51). Και συνεχίζει ολίγον κατωτέρω:

«Ήψατο βρωμάτων παρά καιρόν; επί πλείστον της ημέρας απρόσιτος έστω. Αμετρίαν ή άσχημοσύνην σιτούμενος κατεγνώσθη; κατά τον καιρόν της τροφής ειργόμενος των σιτίων, οράν τους άλλους κατ' επιστήμην εσθίοντας αναγκαζέσθω, ωστε και κολάζεσθαι τη αποχή και διδάσκεσθαι την σεμνότητα. Λόγον αφήκεν αργόν, ύβριν εις τον πλησίον, ψεύδος, άλλο τι των απηγορευμένων; Τη τε γαστρί και τη σιωπή σωφρονιζέσθω»(52).

Ο μέγας Πατήρ δέχεται και αυτάς τας σωματικές ποινάς. Εις την εις την αρχήν των Παροιμιών ομιλίαν του παρατηρεί ότι οι μαθηταί γίνονται προσεκτικώτεροι ύστερα από το ξύλον που τους δίδουν οι διδάσκαλοι(53). Και συνεχίζει: «Και ο αυτός λόγος προ μεν του πληγών ουκ ηκούετο, μετά δε τας εκ των μαστίγων οδύνας, ως άρτι των ώτων διανοιγέντων και παρεδέχθη τη ακοή και διεφυλάχθη τη μνήμη»(54).

Δεν πρέπει όμως να φαντασθώμεν ότι οι νέοι υφίσταντο βασιανιστήρια. Τα συμφραζόμενα τα οποία τον κάμνουν να χρησιμοποιή αυτό το παράδειγμα είναι η τιμωρία των αμαρτωλών, οι οποίοι δεν δέχονται το θέλημα του Θεού(55). Ως βάσιν δε ο Μέγας Βασίλειος έχει το χωρίον του προφήτου Ησαΐου: «Η παιδεία Κυρίου ανοίγει μου τα ώτα»(56).

Παραλλήλως προς τας ποινάς ο Μέγας Βασίλειος υπογραμμίζει και την σημασίαν των αμοιβών. Πρέπει λέγει «άθλα μνήμης ονομάτων τε και πραγμάτων» να προτίθενται εις αυτούς «ώστε μετά τερπνότητος και ανέσεως αλύπως» να επιτυγχάνεται ο σκοπός(57).

Ο μέγας Πατήρ δεν κάμνει αξιολογικήν διάκρισιν αρρένων και θηλέων. «Μια γαρ αρετή ανδρός και γυναικός επειδή και η κτίσις αμφοτέροις ομότιμος και ο μισθός ο αυτός αμφοτέροις» λέγει εις την ομιλίαν του εις τον Α' ψαλμόν(58). Όχι μόνον «στρατεύεται και το θήλυ παρά Χριστώ τη ψυχική ανδρεία καταλεγόμενον εις την στρατείαν»(59) αλλά και «πολλαί γυναίκες ηρίστευσαν ανδρών ουκ έλαττον. Εισί δε αι και μειζόνως ευδοκίμησαν»(60).

Ο Μέγας Βασίλειος δεν απαγορεύει την σωματικήν άσκησιν, παρ' ότι βεβαίως καταδικάζει πάσαν υπέρμετρον απασχόλησιν με το σώμα, και υπογραμμίζει τον "νόμον της σωφροσύνης", εις τον οποίον πρέπει να υπακούουν οι αγωνιζόμενοι εις τας παλαιίστρας(61). Σημειωτέον ότι εις την 74ην επιστολήν του εκφράζει την λύπην του διότι εις την πατρίδα του έκλεισαν τα γυμναστήρια (62).

Αναφερόμενος ούτος εις την πλατωνικήν εικόνα συμφώνως προς την ο ποίαν το σώμα είναι δεσμωτήριον της ψυχής παρατηρεί ότι δεν πρέπει να πληρούται τροφής υπέρ το μέτρον, διότι διά του τρόπου τουτου το δεσμωτήριον καθίσταται βαρύτερον(63).

Είναι αδύνατον ελλείψει χρόνου να ομιλήσωμεν διά τα μαθήματα, τα οποία συνιστά να διδάσκωνται (Ιστορία, Φυσική, Γεωμετρία, Αριθμητική, Αστρονομία(64) -όταν κατηγορεί την αστρονομίαν αναφέρεται εις την αστρολογίαν) και διά τον τρόπον της διδασκαλίας, ο οποίος και μέχρι πρό τινος εφηρμόζετο (δεικνύεται το σχήμα και ο τρόπος προφοράς των γραμμάτων και εν συνεχεία γίνεται ο σχηματισμός των συλλαβών και των λέξεων)(65). Υπενθυμίζομεν μόνον ότι ο Μ. Βασίλειος τονίζει ότι η διδασκαλία πρέπει να γίνεται "μετά τέρψεως"(66). Και το βιβλίον ακόμη πρέπει να είναι ευχάριστον, συγχρόνως όμως "απλούν και ακατάσκευον" έχον την δύναμιν "εν τοις πράγμασι" όπως αναγράφει εις την 135ην επιστολήν του προς τον πρεβύτερον Αντιοχείας Διόδωρον(67).

Διά να εκτιμήσωμεν καλύτερον τα όσα διδάσκει ο μέγας Βασίλειος περί των νέων, και τα οποία απορρέουν από την μεγάλην του προς αυτούς αγάπην πρέπει να σκεφθώμεν ποία γενικώτερον ήτο η θέσις αυτών εις τον αρχαίον κόσμον. Αυτός ο μέγας φιλόσοφος της αρχαιότητος Αριστοτέλης θέτει επί του αυτού επιπέδου τους δούλους, τας γυναίκας και τα τέκνα, διότι οι μεν πρώτοι εστερούντο βουλήσεως, αι δεύτεραι εστερούντο δυνάμεως και τα τέκνα ήσαν ατελή («ο μεν γαρ δούλος όλως ουκ έχει το βουλευτικόν, το δε θήλυ έχει μεν αλλ' άκυρον, ο δε παις έχει μεν αλλ' ατελής»)(68).

Βεβαίως από της εποχής του Μ. Κωνσταντίνου η νομοθεσία περιώριζε την εξουσίαν του πατρός. Πάντως εάν δεν είχε δικαίωμα να φονεύση είχε δικαίωμα να πωλήση το παιδί του, όταν ευρίσκετο εις κατάστασιν ανάγκης. Είναι πολύ συγκινητικός ο μονόλογος του πατρός που ευρίσκεται εις αμηχανίαν ποίον εκ των τέκνων του να πωλήση και τον οποίον ωραιότατα διατυπώνει ο Μ. Βασίλειος εις την ομιλίαν του «Καθελώ μου τας αποθήκας και μείζονας οικοδομήσω και περί πλεονεξίας»(69).

Βεβαίως εν διάταγμα των Ουαλεντινιανού, Ουάλεντος και Γρατιανού το 374 κατεδίκασε την εγκατάλειψιν των τέκνων(70), την οποίαν αργότερον ο Ιουστινιανός εχαρακτήρισεν ως φόνον(71). Πάντως ο νόμος δεν κατωχύρωνε τα δικαιώματα των τέκνων, αλλά μάλλον ετιμώρει ωρισμένα εγκλήματα. Πολλώ μάλλον δεν εξησφάλιζε μίαν ελευθέραν αγωγήν και παιδείαν.

Εις μίαν τοιαύτην εποχήν έρχεται ο Μ. Βασίλειος να υπογραμμίση τα δικαιώματα των τέκνων, το δικαίωμα της ζωής, το δικαίωμα της ελευθερίας, το δικαίωμα της εκ μέρους των γονέων ορθής ανατροφής.

Περί τούτων συνοπτικώτατα ομιλούμεν ευθύς αμέσως εις το τελευταίον τμήμα της ομιλίας μας όπου ο λόγος περί της θρησκευτικής αγωγής, η οποία αποτελεί το θεμέλιον και την προϋπόθεσιν πάσης άλλης αγωγής(72).

Η θρησκευτική αγωγή αρχίζει από τους γονείς πριν ή τα τέκνα των μεταβούν εις το σχολείον διά της αφηγήσεως βιβλικών ιστοριών, αργότερον δε και διά της αναγνώσεως αυτού του ιερού κειμένου, λαμβανομένου υπ' όψιν ότι τούτο ήτο τότε περισσότερο καταληπτόν από ότι σήμερα(73). Εις τα "Ηθικά" του και εις τον 76ον όρον καλεί τους γονείς να εκτρέφουν τα τέκνα των συμφώνως προς όσα λέγει και ο Απ. Παύλος εις την προς Εφεσίους επιστολήν του «μετά πραότητος και μακροθυμίας, μηδεμίαν πρόφασιν το όσον επ' αυτοίς διδόναι οργής και λύπης»(74).

Προ πάντων όμως πρέπει ούτοι να διδάσκουν διά του παραδείγματός των(75), το οποίον είναι η πλέον εύγλωτος διδασκαλία.

«Ευπλαστον ουν έτι ούσαν και απαλήν την ψυχήν και ως κηρόν ευεικτον, ταις των επιβαλλομένων μορφαίς ραδίως εκτυπουμένην, προς πάσαν αγαθών άσκησιν ευθύς εξ αρχής ενάγεσθαι χρη· ώστε του λόγου προσγενομένου και της διακριτικής έξεως προσελθούσης δρόμον υπάρχειν εκ των εξ αρχής στοιχείων και των παραδοθέντων της ευσεβείας τύπων, του μεν λόγου το χρήσιμον υποβάλλοντος του δε έθους ευμάρειαν προς το κατορθούν εμποιούντος»(76).

Εις την ερμηνείαν του εις τον ΜΔ' ψαλμόν, αναπτύσσων το χωρίον του βου στίχου "τα βέλη σου ηκονημένα δυνατέ" παρατηρεί· «Βέλη του δυνατού ηκονημένα εστίν οι εύστοχοι λόγοι, οι καθικνούμενοι της καρδιάς των ακρωμένων, βάλλοντες και τιτρώσκοντες τας ευαισθήτους ψυχάς»(77).

Η θρησκευτική αγωγή όμως είναι αγωγή ελευθερίας. Ο Μέγας Βασίλειος δεικνύει ιδιαίτερον σεβασμόν προς την προσωπικότητα και ελευθερίαν του παιδιού.

Εις τήν 276ην επιστολήν του απευθυνόμενος προς τον εθνικόν Αρμάτιον, του οποίου ο υιός είχε γίνει χριστιανός, και ο οποίος καταχρώμενος της πατρικής εξουσίας ήθελε να τον επαναφέρη εις την ειδωλολατρίαν, παρατηρεί ότι πρέπει να θαυμάση το γενναίον της ψυχής του «ότι και φόβου και θεραπείας πατρικής προτιμώτερον έθετο διά της αληθούς επιγνώσεως και του κατ' αρετήν βίου οικειωθήναι Θεώ»(78).

Εις τους γονείς δε οι οποίοι έσπευδον να στείλουν τας θυγατέρας των εις τα μοναστήρια, ενίστε μάλιστα αποβλέποντες και εις ίδιον όφελος, ο Μ.Βασίλειος χρησιμοποιεί ανάλογον γλώσσαν παρατηρεί δε ότι «τας ομολογίας τότε εγκρίνομεν, αφ' ούπερ αν η ηλικία την του λόγου συμπλήρωσιν έχη»(79). Αναφερόμενος ο μέγας Πατήρ εις το θέμα της προετοιμασίας διά τον γάμον λέγει ότι ημπορούν οι νέοι να εκλέγουν σύζυγον πρέπει όμως να έχουν την συγκατάθεσιν των γονέων των(80). Ουδόλως όμως κατά τον Μ.Βασίλειον ηδύνατο ο πατέρας να επιβάλη διά της βίας εις την κόρην του να υπανδρευθή κάποιον, πράγμα το οποίον σημειωτέον ο νόμος δεν ημπόδιζε. Ας μη λησμονώμεν δε ότι την ιδίαν εποχήν εις την Δύσιν ο Άγ.Αμβρόσιος έλεγε ότι η κόρη έπρεπε να υπανδρευθή διά κλειστών οφθαλμών εκείνον τον οποίον οι γονείς θα της έδιδον(81).

Εθίξαμε το λίαν ενδιαφέρον θέμα της σχέσεως γονέων και τέκνων κατά τον Μ. Βασίλειον. Δυστυχώς ο χρόνος δεν επαρκεί διά να το ανα-

πτύξωμεν. Δεν ημπορούμε όμως να μη αναφέρωμεν ωρισμένας από τας ωραίας εκείνας εικόνας που χρησιμοποιεί διά να κάμη φανεράν την σχέσιν αυτήν και να υπογραμμίση τα εξ αυτής απορρέοντα καθήκοντα. Αντλεί εκ του ζωικού βασιλείου παραδείγματα είτε προς μίμησιν είτε προς αποφυγήν. Οι γονείς, οι οποίοι εγκαταλείπουν τα τέκνα των, γράφει εις την Η' ομιλίαν του εις την Εξαήμερον, ομοιάζουν με τους αετούς, οι οποίοι απομακρύνουν από κοντά των το εν από τα δύο νεογέννητα, διότι δεν ημπορούν να αναθρέψουν και τα δύο. «Αδικώτατος περί των των εκγόνων εκτροφήν ο αετός. Δύο γαρ εξαγαγών νεοσσούς, τον έτερον αυτού εις γην καταρρήγνυσι ταις πληγαίς των πτερών απωθούμενος· τον δε έτερον μόνον αναλαβών, οικειούται, διά το της τροφής επίπονον αποποιούμενος, ον εγέννησεν»(82). Και προσθέτει· «Τοιούτοι των γονέων οι επί προφάσει πενίας εκτιθέμενοι τα νήπια»(83). Παραλλήλως όμως υπογραμμίζει και το παράδειγμα της φήνης, ενός είδους θαλασσί-ου αετού, η οποία «υπολαβούσα αυτόν (δηλ. τον εγκαταλειφθέντα νεοσσόν) τοις οικείοις εαυτής νεοσσοίς συνεκτρέφει»(84).

Οι γονείς επομένως πρέπει να σέβωνται και την ζωήν και την ελευθερίαν των τέκνων των, και αντιστοίχως βεβαίως τα τέκνα πρέπει να αγαπούν και να σέβωνται τους γονείς των.

Εις την Θ' ομιλίαν του εις την Εξαήμερον λαμβάνων αφορμήν πάλιν εκ της προς Εφεσίους επιστολής του Απ. Παύλου παρατηρεί: «Μη και η φύσις ταύτα ου λέγει; Ουδέν καινόν παραινεί Παύλος αλλά τα δεσμά της φύσεως επισφίγγει. Ει η λέαινα στέργει τα εξ αυτής και λύκος υπέρ σκυλάκων μέχεται, τι είπη άνθρωπος και της εντολής παρακούων και την φύσιν παραχαράσσω, όταν ή παις ατιμάζη γήρας πατρός, ή πατήρ διά δευτέρων γάμων των προτέρων παιδων επιλανθάνεται»(85). Αναφερόμενος δε εις τα καθήκοντα των τέκνων λέγει εις την ομιλίαν του "Εν λιμώ και αυχμώ". «Μη ποίει τα των ανοήτων παιδων, οι παρά διδασκάλου επιτιμηθέντες τας δέλτους εκείνου καταρηνύουσιν· πατρός δε δι' ωφέλειαν και τροφήν υπερθεμένου (όταν αναβάλη δηλ. να τους δώση την τροφήν) την εσθήτα κατασπαράττουσιν ή το της μητρός πρόσωπον τοις όνουξι καταξάινουσι»(86). Και εις τα "Ηθικά" παρατηρεί «ότι δει τα τέκνα τιμάν τους γονείς και υπακούειν εν πάσιν αυτοίς, εν οίς αν εντολή Θεού μη εμποδίζηται»(87) αναφέρεται δε εις το 2ον κεφ. του "Κατά Λουκάν" ευαγγελίου, όπου αναγράφεται ότι ο Ιησούς κατέβη μετά των γονέων του εις Ναζαρέτ και ην υποτασσόμενος αυτοίς.

Ωραιότατον αλλά και αρκετά γνωστόν είναι και το εκ των πελαργών παράδειγμα, το οποίον δεικνύει την αγάπην των πτηνών αυτών προς

τους γέροντας γονείς των. «Η δε περί τους γηράσαντας των πελαργών πρόνοια εξήρκει τους παίδας ημών ή προσέχειν εβούλοιντο, φιλοπάτορας καταστήσαι»(88). Και συνεχίζει υπογραμμίζων ότι δεν πρέπει να φανώμεν κατώτεροι των αλόγων αυτών πτηνών, τα οποία όταν γηράση και απωλέση ο πατήρ των τας πτέρυγας «παριστάντες εν κύκλω τοις οικείοις πτεροίς διαθάλπουσι, και τας τροφάς αφθόνως παρασκευάσαντες την δυνατήν και την εν πτήσει παρέχονται βοήθειαν»(89). Τούτο δε, λέγει εν τέλει είναι τόσον γνωστόν, ώστε μερικοί την ανταπόδοσιν των ευεργεσιών την ονομάζουν αντιπελάργωσιν(90).

Αλλά και άλλα παραδείγματα εκ του ζωικού βασιλείου αναφέρει ο Μ. Βασίλειος διά να καταλήξη εις το συμπέρασμα ότι ο λογικός άνθρωπος δεν πρέπει να αποδειχθή αλογώτερος και απανθρωπότερος των αλόγων ζώων(91).

Η θρησκευτική αγωγή, κατά τον Μ.Βασίλειον, η οποία αποβλέπει όχι απλώς εις την μόρφωσιν αλλά εις την μεταμόρφωσιν του ανθρώπου είναι έργον το οποίον ο άνθρωπος δεν δύναται να επιτελέση μόνος, δια των ιδίων αυτού δυνάμεων. Απαιτείται «η του Πνεύματος συνέργεια»(92). Διά του Αγ.Πνεύματος οι άνθρωποι γίνονται πνευματικοί. Είναι όμως απαραίτητος, ως είδομεν(93), και η θέλησις και η προσπάθεια του ανθρώπου.

Εις το "Περί του Αγίου Πνεύματος" έργον του ο μέγας Πατήρ αναγράφει: «Αναγκαία τοίνυν εστίν η προς τελείωσιν ζωής, η Χριστού μίμησις(94), ου μόνον εν τοις κατά τον βίον υποδείγμασιν αοργισίας και ταπεινοφροσύνης και μακροθυμίας, αλλά και αυτού του θανάτου, ως Παύλος φησιν μιμητής του Χριστού, 'συμμορφούμενος τω θανάτω αυτού, ει πως καταντήσω εις την εκ νεκρών εξανάστασιν' »(95).

Σημαντικόν χωρίον διά του οποίου επισημαίνεται ο ρόλος των μυστηρίων της Εκκλησίας εις το έργον της αγωγής και της τελειώσεως καθόλου του ανθρώπου. Η μίμησις του Χριστού δεν είναι κατά τον Μ.Βασίλειον εξωτερική απομίμησις ωρισμένων τύπων αλλά "συμμόρφωσις τω θανάτω", βίωσις του μυστηρίου της σωτηρίας, συμμετοχή εις τον θάνατον και την ανάστασιν του Χριστού(96).

Η αγωγή την οποίαν κηρύσσει ο Μ.Βασίλειος είναι χριστοκεντρική και διά τούτο πάντοτε επίκαιρος.

Αντί επιλόγου και δεδομένου ότι διά της εισηγήσεως ταύτης κλείει η σειρά των ομιλιών επί τη 16η εκατονταετηρίδι από του θανάτου του μεγάλου Πατρός ας μας επιτραπή να εκφράσωμεν μίαν ευχήν.

Η μορφή του Αγίου Βασιλείου, η οποία συνδέεται με τας ωραιότερας αναμνήσεις της παιδικής ηλικίας μας, ας διατηρήται πάντοτε άσβεστος εις την καρδίαν μας κατευθύνουσα και παιδαγωγούσα ημάς εις παν έργον αγαθόν προς δόξαν του εν Τριάδι Θεοῦ.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ.

1. Ιδέ § ΠΑ'. Έκδ. F.Boulenger, Grégoire de Nazianze, Discours funèbres en l'honneur de son frère Césaire et de Basile de Césarée, Paris 1908, σ. 228,

J. -P. Migne, PG 36, 604 C.

2. Ένθ' αν. § ΙΑ', Έκδ. F. Boulenger σ.78, PG 36, 508 B. .

3. Ομιλία Γ' § 1. ΒΕΠ 51, 205.

4. J. Quasten, Patrology, vol. III, Utrecht-Antwert 1963, pp. 215 - 216.

5. Σχετικώς ιδέ εν τη μελέτη του καθηγητού Ι. Μαρκαντώνη, Οι Τρεις Ιεράρχαι εξ επόψεως ανθρωπολογικής-υπαρξικής, Αθήναι 1969 σ. 15 εξ.

6. Ομιλία εις τον ΛΒ' ψαλμόν § 6. ΒΕΠ 52, 69. Όροι κατ' Επιτομήν, Ερώτησις Ρος' ΒΕΠ 53, 301 κ.ά.

7. Όροι κατά πλάτος. Ερώτ. Β' § 3. ΒΕΠ 53, 150. Πρβλ. Ομιλία εις τον ΜΗ' ψαλμον § 8. ΒΕΠ 52, 122.

8. Κεφ. Α'. ΒΕΠ 52, 231-232.

9. Ομιλία εις το "Πρόσεχε σεαυτώ" § 3. ΒΕΠ 54, 30.

10. Ομιλία ΙΒ' εις την αρχήν των Παροιμιών § 5. ΒΕΠ 54, 119-120.

11. Ένθ' αν. § 6. ΒΕΠ 54, 121.

12. Ένθ' αν

13. Ένθ' αν. § 5. ΒΕΠ 54, 120.

14. Ένθ' αν.

15. Ένθ' αν.

16. Ένθ' αν. § 8. ΒΕΠ 54, 123.

17. Ομιλία ΙΒ' εις την αρχήν των Παροιμιών § 9. ΒΕΠ 54, 124.

18. Ένθ' αν.

19. § 4. ΒΕΠ 51, 267.

20. Ερώτησις Β' ΒΕΠ 53, 148.

21. Εις την Εξαήμερον, ομιλία Θ' § 4. ΒΕΠ 51, 267.

22. § 9. ΒΕΠ 54, 125.

23. § 1. ΒΕΠ 52, 11.

24. § 7. ΒΕΠ 54, 140.

25. § 6. ΒΕΠ 54, 94.

26. Ερμηνεία εις τον Ησαΐαν § 202. ΒΕΠ 56, 203. Παρ' ότι το έργον κατατάσσεται μεταξύ των αμφιβαλλομένων έργων του Μ. Βασιλείου η ως άνω ιδέα απαντά και εις έτερα γνήσια έργα. Πρβλ. Ομιλία εις τον ΙΑ' ψαλμόν § 4. ΒΕΠ 52, 135 - 136.

27. Ομιλία Ι', Κατά Οργανομένων § 6. ΒΕΠ 54, 106.

28. § 21. ΒΕΠ 56, 65.

29. Ένθ' αν.

30. Λόγος Πρώτος, ΙΙ. ΒΕΠ 7, 82.

31. § 6. ΒΕΠ 51, 190.

32. Ομιλία εις τον Α' ψαλμόν § 4. ΒΕΠ 52, 14-15.

33. Περί του Αγίου Πνεύματος Α' 2. ΒΕΠ 52, 232.

34. Ένθ' αν.

35. ΒΕΠ 54, 199-211.

36. Πρβλ. Π. Χρήστου, Ο Μέγας Βασίλειος, Βίος και πολιτεία, Συγγράμματα, Θεολογική σκέψις, Θεσσαλονίκη 1978 σ. 240, ένθα επισημαίνεται η υπό του μεγάλου Πατρός έξαρσις της χριστιανικής παιδείας υπέρ τήν θύραθεν διά του παραλληλισμού της μεν δευτέρας προς τα φύλλα της δε πρώτης προς τους καρπούς. Ως παρατηρεί ο καθηγητής Π.Χρήστου (μν. έργον, ένθ' αν.) «η θύραθεν σοφία είναι δι' αυτόν κάτι περισσότερο, είναι ουσιώδες στοιχείον της θεολογίας του». Διά να μη τύχη παρεξηγήσεως η τελευταία φράσις υπογραμμίζομεν το και υπό του ως άνω συγγραφέως σημειούμενον, ότι δηλ. η Θεολογία του Μ. Βασιλείου είναι εις την ουσίαν της καθαρώς χριστιανική (Πρβλ. ένθ' αν. σ. 241).

37. Τα πρακτικά του Συνεδρίου δεν έχουν εισέτι δημοσιευθή. Σχετικώς ιδέ και τα εν τη Εισαγωγή αυτού εις τον Μέγαν Βασίλειον αναγραφόμενα εν ΒΕΠ 51, 98-99.

38. Texte und Untersuchungen 64, 1957 S. 422.

39. § 1. ΒΕΠ 52, 11-12.

40. Ομιλία εις τον ΡΙΔ' ψαλμόν § 5. ΒΕΠ 52, 141-142. Σχετικώς ιδέ και εν Β.Εξάρχου, Παιδαγωγικά γνώμαι του Μ. Βασιλείου. Α' Η φύσις του ανθρώπου και το μορφώσιμον αυτού. Εν Αθήναις 1938, σσ. 38-39.

41. Όροι κατά πλάτος, Ερώτησις ΙΕ' 2 ΒΕΠ 53, 168.

42. § 2. ΒΕΠ 54, 117.

43. Το τελευταίον τούτο υπογραμμίζει ο Μ. Βασίλειος εις την κατά του Ευνομίου πολεμικήν του. Εις τον Β' κατά Ευνομίου λόγον του αναγράφει: «Ου γαρ τοίς ονόμασιν η των πραγμάτων φύσις ακολουθεί, αλλ' ύστερα των πραγμάτων εύρηται τα ονόματα» § 4. ΒΕΠ 52, 189-190. Αναλυτικώτερον περί της διδακτικής μεθόδου, διδακτέας ύλης κλπ. ιδέ Φ. Κουκουλέ, Βασιλείου του Μεγάλου, Δόξαι Παιδαγωγικάί, Εν Αθήναις 1907 σ. 14 έξ. Του αυτού, Οι Τρεις Ιεράρχαι ως παιδαγωγοί, Έκδ. Β', Εν Αθήναις 1959.

44. Πρβλ. Όροι κατά πλάτος, Ερώτησις ΙΕ' «... ότι διά το τινας των τεχνών ευθύς εκ νηπίου επιτηδεύεσθαι δειν, επειδάν ήδη τινές των παιδων επιτηδείως έχοντες φανώσι προς μάθησιν». ΒΕΠ 53, 170.

45. Ερώτησις ρνθ' ΒΕΠ 53, 290.

46. Πρβλ. Π. Μπρατσιώτου, Η εργασία κατά τους Τρεις Ιεράρχας, Εν Αθήναις 1958, σ.21.

47. Όροι κατά πλάτος. Ερώτησις ΙΕ' § 1 και 2. ΒΕΠ 53, 168-169.

48. Όροι κατά πλάτος. Ερώτησις ΙΕ' § 1 και 2. ΒΕΠ 53, 168 - 169.

49. Ένθ' αν.

50. ΒΕΠ 53, 168.

51. § 2. ΒΕΠ 53, 169.

52. Ένθ'αν.

53. § 5. ΒΕΠ 54, 120.

54. Ένθ' αν.

55. Ένθ' αν.

56. Ησ. 50,5.

57. Όροι και πλάτος. Ερώτησις ΙΕ' § 3. ΒΕΠ 53, 169.

58. § 3. ΒΕΠ 52, 14.

59. Ασκητική προδιατύπωσις § 3. ΒΕΠ 53, 386.

60. Ένθ' αν.

61. Ομιλία "Περί του μη προσηλώσθαι τοις βιωτικοίς" § 4. ΒΕΠ 54, 191.

62. § 3. ΒΕΠ 55, 108.

63. Ομιλία εις τον ΚΘ' ψαλμόν § 6. ΒΕΠ 52, 60.

64. Σχετικώς ιδέ και εν Φ. Κουκουλέ, Βασιλείου του Μεγάλου, Δόξαι Παιδαγωγικάί, ενθ' αν., σσ. 26-29.

65. Πρβλ. ένθ' αν. σ. 17.

66. Ομιλία εις τον Α' ψαλμόν § 2. ΒΕΠ 52, 12

67. ΒΕΠ 55, 161.

68. Αριστ. Πολ. Α' 1260α, 12-14.

69. § 4. ΒΕΠ 54, 61-62.

70. Cod. Just. VIII, 51, 2.

71. Nov., 153, c. 1.

72. Αναλυτικώτερον ιδέ εν S. Giet, Les idées et l'action sociales de Saint Basile, Paris 1941 pp.75-84. Ιδέ ωσαύτως Δ. Μωραΐτου, Παιδαγωγικά ιδέαι των Τριών Ιεραρχών, Εν Αθήναις 1962, σ.16 εξ.

73. Εις τον "Βίον της οσίας Μακρίνης" ο "Άγ. Γρηγόριος ο Νύσσης αναγράφει ότι η Μακρίνα ανετράφη από την μητέρα των Εμμέλειαν με τα μαθήματα της θεοπνεύστου Γραφής και μάλιστα με την Σοφίαν Σολομώντος και το Ψαλτήριον (PG 46, 961 D-964 A), η ίδια δε η Μακρίνα τον νεώτερον εκ των αδελφών των, τον Πέτρον, «επί πάσαν την υψηλοτέραν ήγαγε παιδευσιν, τοις ιεροίς των μαθημάτων εκ νηπίων αυτόν ενασκήσασα» (PG 46, 972 C).

74. ΒΕΠ 53, 124.

75. Εις την "Κατά μεθυόντων" ομιλίαν του (§ 8) λέγει μεταξύ των άλλων εις τους ακροατάς του· «Πώς τους παίδας νουθετήσητε, ανουθέτητον ζώην και αδιάτακτον ζώντες;». ΒΕΠ 54, 150.

76. Όροι κατά πλάτος. Ερώτησις ΙΕ' § 4. ΒΕΠ 53, 169-170.

77. § 6. ΒΕΠ 52, 99.

78. ΒΕΠ 55, 343.

79. Επιστολή 199 § 18. ΒΕΠ 55, 224. Πρβλ. Όροι κατά πλάτος, Ερώτ. ΙΕ' § 4. ΒΕΠ 53, 170.

80. Πρβλ. Επιστολή 199 § 42. ΒΕΠ 55, 227.

81. «Non est virginalis pudoris eligere maritum». De Abraham I, 9. J.-P. Migne, PL 14, 453. Σχετικώς ιδέ και εν S.Giet, Les idées..., μν. Εργ. σ.83.

82. § 6. ΒΕΠ 51, 259.

83. Ένθ' αν.

84. Ένθ' αν.

85. § 4. ΒΕΠ 51, 267.

86. § 5. ΒΕΠ 54, 82.

87. Όρος Ος'. ΒΕΠ 53, 124.

88. Ομιλία Η' εις την Εξαήμερον § 5. ΒΕΠ 51, 258.

89. Ένθ' αν.

90. Ένθ' αν.

91. Πρβλ. ίδια τα αναγραφόμενα εις την Θ' ομιλίαν του εις την Εξαήμερον § 4. ΒΕΠ 51, 267 - 268.

92. Πρβλ. "Περί του Αγίου Πνεύματος" § 23. ΒΕΠ 52, 250. Σχετικώς ιδέ και την μελέτην του καθηγητού και ακαδημαϊκού Ι. Καρμίρη, "Η

Εκκλησιολογία του Μ. Βασιλείου", Εν Αθήναις 1958 σ. 8, ένθα υπογραμμίζεται ότι το Άγιον Πνεύμα απεργάζεται ου μόνον τον αγιασμόν των μελών της Εκκλησίας, αλλά και την τελείαν εσωτερικήν και οργανικήν ενότητα των χριστιανών μελών εν τω ενί σώματι του Χριστού.

93. Εν σ. 9.

94. Πρβλ. Ν. Μπρατσιώτου, ο Μέγας Βασίλειος πρότυπον πνευματικού ανθρώπου, Αθήναι 1974 σ. 26.

95. Κεφ. ΙΕ' § 35. ΒΕΠ 52, 259.

96. Εις το σημείον τούτο διαφοροποιούμεν πως την θέσιν μας έναντι του Β. Εξάρχου, ο οποίος υπερτονίζων την φύσει υπάρχουσαν εις τον άνθρωπον ικανότητα να πράξη το καλόν θεωρεί την του Ιησού Χριστού έλευσιν «οιονεί μάλλον υποδειγματικήν διδακτικήν, ίνα μη παραπλανάται ο άνθρωπος» (Παιδαγωγικαί γνώμαι..., ενθ' αν. σ.46). Ατυχώς το ως άνω σημαντικόν χωρίον εκ του "Περί Αγίου Πνεύματος" έργου παρατίθεται ημιτελές (ένθ' αν. σσ. 45-46 εν υποσημειώσει).

Πηγή : www.pemptousia.gr/